

Consideracions en la restauració de l'església d'Artana i interpretació del patrimoni segons les disposicions de la Unió Europea

En este text intentem entendre les posicions en joc en la qüestió de la restauració de la façana nord de l'església: d'una banda el projecte del bisbat i el seu recolzament per part de la Unitat de Patrimoni Cultural, i de l'altra nosaltres com a entitat cívica encarregada des de fa anys de l'estudi, la difusió i la defensa del patrimoni propi.

Monument com a document. Què és patrimoni? Què mereix ser restaurat?

Des del principi tenim dubtes sobre el concepte de restauració que s'està practicant en este cas. La restauració implica, des de la Carta del Restauro de 1932¹ (CdR 1932), una activitat feta de ciència, d'art i de tècnica. Fins ara només hem rebut raons tècniques referides a una qüestió estilística: la necessitat d'integrar diferents èpoques i solucions constructives... baix d'una capa de morter.

En aquella Carta es posaven les bases per a la restauració moderna, considerant que:

En la obra de restauración deben unirse, no eludirse, ni siquiera en parte, varios criterios de distinto orden: es decir, ***las razones históricas que no quieren cancelar ninguna de las fases a través de las cuales se ha compuesto el monumento, ni falsificar su conocimiento con añadidos que induzcan a error a los estudiosos, ni dispersar el material que las investigaciones analíticas saquen a la luz***; el concepto arquitectónico que tiende a restituir el monumento a una función artística y, cuando sea posible, a una unidad de línea (no confundir con la unidad de estilo); ***el criterio que deriva del propio sentimiento de los ciudadanos, del espíritu de la ciudad, con sus recuerdos y sus nostalgias***.

No se'ns ha mostrat cap Projecte de Restauració que tinga en compte les fases del mur, ni els elements que hi concorren, ni el concepte arquitectònic, ni s'ha tingut en compte el "criteri que deriva del propi sentiment dels ciutadans, de l'esperit de la ciutat, amb els seus records i les seues nostàlgies". De fet, **els elements o vestigis arquitectònics apareguts no han merescut, que nosaltres sapigam, cap tipus d'estudi: ni una fotografia.**

S'ha decidit una estètica ("su regularización, aplicación de un mortero transpirable, realización de barrera química en zócalo y para terminar capa de pintura con acabado silexcolor") sense tindre en compte que baix de la lluita dels anys 50 hi havia elements i vestigis històrics importants per als ciutadans i a per una correcta interpretació de l'edifici (un arc ogival, un arc escarser, cinc finestres, distints materials, una pedra atípica en la construcció...). ***La interpretació d'estos elements i vestigis històrics no s'ha plantejat en cap moment***, tot i que és una de les funcions de la restauració segons el **Consell Internacional dels Monuments i Llocs**

¹ Carta del Restauro, Roma 1932. Accessible a <https://ipce.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:f44dc6ee-8eef-4bae-9f08-de93c5be36e8/1932-carta-restauro-roma.pdf>

Històrics (ICOMOS), la màxima autoritat internacional en qüestions de Patrimoni Cultural de la Humanitat².

Eixa estètica falsament neutral s'ha imposat tapant fins i tot elements en bon estat que ja havien sigut conservats en altres fases de la restauració de l'edifici, com les teulades dels contraforts.

Seguint amb la Carta de 1932, al seu punt 5 es demana “que sean conservados todos los elementos que tengan un carácter artístico **o de recuerdo histórico**, no importa a qué época pertenezcan, sin que el deseo de unidad estilística y de retorno a la primitiva forma intervenga para excluir algunos en detrimento de otros (...); además el juicio sobre tales valores relativos y sobre las eliminaciones correspondientes, debe, en cualquier caso, ser **acertadamente discutido** y no remitido a un juicio personal del autor de un proyecto de restauración”.

Tornem a la Carta del Restauro:

Su naturaleza histórica se refiere al interés que dichos asentamientos presentan como **testimonios de civilizaciones del pasado y como documentos de cultura urbana, incluso independientemente de su valor intrínseco artístico o formal, o de su peculiar aspecto como ambiente**, que pueden enriquecer y resaltar posteriormente su valor, en cuanto que no solo la arquitectura, sino también la estructura urbanística poseen por sí mismas un significado y un valor. (CdR, 1932)

Ambients urbanístics

Un altre dels punts importants en l'àmbit de la restauració és el del respecte als ambients urbanístics. A Artana veiem com es redueixen acceleradament les tipologies tradicionals: la construcció en pedra, l'emblanquinat amb calç, els materials naturals... La restauració de l'església seria una bona oportunitat per a donar a estos materials i a estos acabats el lloc que els correspon.

De nou es destaca la importància de l'ambient, destacant que l'església d'Artana inclou l'interés monumental, històric i ambiental, més encara per la seua situació en el centre del poble. Volem que se'ns retorne eixe ambient, capat per les ingènues modes modernitzadores dels anys 50 i que encara hem de patir en l'actualitat.

La restauración (...) se extiende a la conservación sustancial de las características del conjunto del organismo urbanístico completo y de todos los elementos que concurren para definir dichas características. (...) Los elementos edilicios ... **han de conservarse, no solo en sus aspectos formales**, que determinan la expresión arquitectónica o ambiental de aquél, **sino también en sus caracteres tipológicos en cuanto expresión de funciones que asimismo han caracterizado a lo largo del tiempo la utilización de los propios elementos**. (CdR, 1932).

Eixos caràcters tipològics, al nostre parer, inclouen els treballs amb pedra del tipus de l'arc escarser o les llindes d'una finestra.

Tipologies populars

En la Carta del Restauro de 1972³ es deia sense cap dubte que les obres d'art cal entendre-les en l'accepció més ampla, incloent els ambients urbans que ací defenem o diferents formes de

² Carta ICOMOS-Ename para la interpretación de lugares pertenecientes al patrimonio cultural, Tercer borrador revisado, 5 de julio de 2005. Accessible a <https://ipce.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:838a31dc-26f3-4aa7-bec8-d81b2270386e/2005-carta-ename.pdf>

cultura popular, entre les que incloem les arquitectòniques: el treball en pedra en totes les seues formes, incloent arcs escarsers (com ha reconegut la UNESCO declarant Patrimoni Cultural de la Humanitat el treball amb la pedra en sec).

En esta Carta es prohíben «2) Remociones o demoliciones que cancelen el paso de la obra de arte a través del tiempo (...). 4) Alteraciones de las condiciones accesorias o ambientales en las que ha llegado hasta nuestro tiempo la obra de arte, el conjunto monumental o ambiental».

Igualment, no tenim la certesa que la intervenció que es vol fer permeta en el futur noves intervencions de salvaguarda o restauració. No ens consta que s'haja estudiat la intervenció incloent els elements apareguts, ni que s'haja argumentat per escrit, tret d'una vaga consideració sobre la unitat d'estils i la falta d'interés estètic de l'arc escarser. Entenem que es pensa que no hi ha interès estètic o històric o ambiental i que per tant no mereix ser considerat com a restauració; d'altra manera hi hauria estudi, informes i documentació fotogràfica de tots els moments de la intervenció.

Procés d'estudi

També devem a la Carta de 1972 la idea que la restauració completa d'un monument comporta el seu estudi històric. Tanmateix, ningú, que nosaltres sapiguem, s'ha plantejat en cap moment el seu estudi. No han hagut historiadors ni arqueòlegs treballant sobre el terreny i avaluant les noves troballes.

Com en les excavacions i altres exploracions que descobreixen obres antigues, el treball de neteja de tots els elements i vestigis apareguts hauria d'haver-se fet de forma metòdica i sistematitzada, i només ens hem trobat amb pressa i desatenció.

No hem vist documentació de cap tipus ni cap informe analític, ni cap diari de restauració ni cap interès per fer dibuixos i fotografies, ni que siga per a una interpretació posterior. **A qui correspon este paper? A on estan les institucions públiques que haurien de vigilar i protegir el nostre patrimoni?** No estem segurs que les institucions competents hagen complit la seua tasca de vigilància i direcció que mereixia este cas quan han aparegut noves dades, ignorades o desapercebudes fins ara i que són útils per al coneixement de l'edifici i per a la direcció de la restauració. En cap cas s'han plantejat la seua interpretació.

La interpretació del patrimoni

Un altre argument que suma en la nostra proposta és el reconeixement que una part essencial del procés de conservació és la Interpretació. A açò es va dedicar en bona part la *Carta ICOMOS-Enane per a la interpretació de llocs pertanyents al patrimoni cultural* (2005) que s'ha anomenat abans.

El objetivo de esta Carta es definir los objetivos y principios básicos para la interpretación de sitios en cuanto a su relación con la autenticidad, la integridad intelectual, la responsabilidad social y el respeto hacia el significado y el contexto cultural. La Carta acepta que la interpretación puede ser contenciosa y que los puntos de vista conflictivos deben ser reconocidos.

En el nostre cas no ha sigut possible un diàleg i s'ha imposat per força una resolució que considerem poc meditada.

³ Carta del Restauro, Roma 1972. Accessible a <https://ipce.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:76a04348-7ea7-48ae-89a4-5b52c7f6f330/1972-carta-restauro-roma.pdf>

Al nostre parer, el reconeixement de la construcció amb materials locals i tècniques tradicionals és una qüestió de primer ordre per a la comunitat, una forma de diàleg intercultural i intergeneracional per al nostre reconeixement en un passat propi i per tant per a la pròpia autoestima i la qualitat de vida.

En la carta es demana que s'assegure la inclusivitat en la interpretació de llocs del patrimoni cultural **fomentant la participació productiva de les comunitats locals** i els grups interessats en el desenvolupament i implementació dels programes d'interpretació.

El que se'ns nega amb esta decisió és la possibilitat de la interpretació, en tant que elements i vestigis arquitectònics, materials i procediments desapareixeran baix una capa de morter amb acabat silexcolor, destinat a reduir la complexitat històrica de la façana i per tant la seua interpretació. La decisió compta amb el disgust de la major part de la població, com estem comprovant en les xarxes socials, per exemple a la pàgina de Facebook d'Artanapèdia, on es poden llegir molts comentaris vehements i comprovar la preocupació que ha despertat la qüestió entre ciutadanes i ciutadans.

Ens preguntem, seguint la Carta Ename, quin tipus d'interpretació generarà el mur uniforme en acabat silexcolor? I quina interpretació, o en altres paraules, quins relats generarien un mur que conserve vestigis medievals o de les guerres carlistes, que inclou un arquet escarser nogensmenys que a la façana nord de l'església? No entendre esta riquesa és, ens fa la impressió, no entendre tampoc en quina direcció van els principis de ICOMOS quant al patrimoni. De quina manera s'involucrarà a la comunitat amb un mur llis en acabat silexcolor, a visitants i a grups interessats?